

Juha Rantala

Varhainen eläkkeelle siirtyminen

Tutkimuksessa tarkastellaan varhaisen eläkkeelle siirtymisen kehitystä viime vuosikymmenen aikana. Täyden työkyvyttömyyseläkkeen, osatyökyvyttömyyseläkkeen, yksilöllisen varhaiseläkkeen, varhennetun vanhuuseläkkeen ja työttömyyseläkkeen lisäksi analyysissä ovat mukana osa-aikaeläke ja työttömyysputken työttömyysaika. Lisäksi tutkitaan, missä määrin eri varhaiseläkkeille siirtyneiden henkilöiden profiilit poikkeavat toisistaan. Näkyvätkö esimerkiksi yksilöiden väliset koulutus- ja tuloerot myös siinä, mitä kautta he eläkkeelle siirtyvät.

Tutkimusaineistona on Tilastokeskuksen työssäkäyntitilastosta poimittu 25 prosentin otos Suomessa asuvasta 50–65-vuotiaasta väestöstä vuosilta 1989–2002. Tutkimustieto varhaiseläkereittien muutoksista ja käytöstä eri väestöryhmissä antaa lähtökohtia tämän vuosikymmenen lopun varhaiseläkekysymysten tarkastelulle.

Ikääntyvien varhainen eläkkeelle siirtyminen vuosina 1990–2002

Ikääntyvien eläkkeelle siirtyminen on viime vuosikymmenen aikana myöhentynyt. Tarkastelut varhaiseläkereitin, iän ja eläkettä edeltävän työmarkkina-aseman mukaan antoivat osviittaa siitä, mitä kautta muutos on tapahtunut mutta myös siitä, kuinka ikääntyvien asema työelämässä tai sen ulkopuolella on rakenteeltaan muuttunut. Työmarkkinoiden toimintaan vaikuttavien suhdanne- ja rakennetekijöiden lisäksi taustalla ovat olleet muutokset varhaiseläkereittien ehdoissa.

Tärkeä syy eläkkeelle lähdön lykkääntymiseen on ollut työkyvyttömyysriskin pieneneminen. Muutos näkyy erityisesti työllisten ryhmässä, johon valtaosa ikääntyvistä ennen eläkettä kuuluu. Väestön terveydentilan kohentumisen lisäksi työkyvyttömyysriskiä ovat alentaneet yksilöllisen varhaiseläkkeen ikärajaerotukset. Aikaisemmin eläke oli 55–59-vuotiaiden suosituimpia

varhaiseläkereittejä. Nykyään he eivät voi yksilölliselle varhaiseläkkeelle edes siirtyä. Työttömien työkyvyttömyysriski on kuitenkin vastoin yleistä kehitystä noussut 1990-luvun lopussa.

Tässä tutkimuksessa työttömyysputki määriteltiin siten, että se alkaa työttömäksi tulosta, jatkuu työttömyyseläkkeenä ja päättyy vanhuuseläkkeeseen. Koska työttömyysputki on sidoksissa työttömyyteen, sen käyttö elää suhdanteiden mukaan. Etenkin lama-aikana putkeen siirtyminen oli yleistä. Itse järjestelyn merkitystä kuvaa se, että työttömäksi tulo ja työttömyyden pitkittyminen on yleisempää putki-iässä kuin sitä ennen. Lisäksi, kun putken alaikäraja korotettiin 53 vuodesta 55 vuoteen, työttömäksi tulo myöhentyi. On muistettava, että kaikilla työttömillä ei ole oikeutta työttömyysputkeen. Osa palaa myös takaisin työelämään tai siirtyy työkyvyttömyyseläkkeelle.

Eläkepuolella työttömyysputki näkyy vasta työttömyyseläkkeelle siirryttäessä, yleensä 60 vuoden iässä. Tämä ja laman aiheuttama korkea työttömyys selittävät sen miksi eläkkeellesiirtymisiän odote vuosina 1997–2002 pysytteli lähellä 60 vuoden ikää.

Huomattava muutos on ollut myös osa-aikaeläkkeen voimakas yleistyminen 1990-luvun lopussa. Koska osa-aikaeläke edellyttää osa-aikatyötä, iso osa ikääntyvien työllisyyden kasvusta on ollut osa-aikaista. Osa-aikaeläkkeen yleistyminen on merkittävä ilmiö vielä siksi, että aikaisemmin kokoaikaisen työn vaihtoehdot olivat lähinnä joko kokoaikainen eläkkeellä olo tai työttömyys.

Varhennetulle vanhuuseläkkeelle oli tutkimuksen tarkasteluvuosina yleensä mahdollista siirtyä vasta 60–64 vuoden iässä. Kun tarkastelun kohteena olivat tämän ikäiset työssä olleet, varhennetulle vanhuuseläkkeelle siirryttiin lähes yhtä usein kuin osa-aikaeläkkeelle tai työttömäksi.

Varhaiseläkkeelle siirtyneiden profilli

Varhaiseläkkeelle siirtymisen taustalla on sekä pakottavia että vapaaehtoiseen eläkehakuisuuteen viittaavia piirteitä. Varhaiseläkereiteistä eniten pakottavia piirteitä voi olettaa olevan työkyvyttömyyseläkkeissä ja työttömyysputkessa. Jos työnteko ei ole työn puutteen tai heikon terveyden vuoksi mahdollista, eläkkeelle siirtyminen on paras vaihtoehto tarjolla olevista vaihtoehdoista.

Eniten eläkehakuisuutta mahdollistavia piirteitä voi puolestaan olettaa olevan osa-aikaeläkkeessä ja varhennetussa vanhuuseläkkeessä. Jos yksilö haluaa lisää vapaa-aikaa ja se on taloudellisesti mahdollista, osa-aikaeläke ja varhennettu vanhuuseläke ovat luontevia vaihtoehtoja, sillä niiden piiriin siirtymiseen yksilö voi itse merkittävästi vaikuttaa.

Tässä tutkimuksessa eri varhaiseläkereittejä tarkasteltiin siten, että kunkin eläkereitin käyttäjien tyypilliset piirteet voitiin tunnistaa. Melko yksinkertaisen tilastollisen mallin avulla varhaiseläkkeitä verrattiin toisiinsa niin, että työllisille mahdollisia eläkereittejä arvioitiin työn jatkumisen ja työttömille mahdollisia eläkereittejä työttömyyden jatkumisen vaihtoehtoon nähden. Analyysissä otettiin huomioon varhaiseläkkeiden ikäraajat, toisin sanoen eläkereitit olivat ikärajojen osalta tarkastelussa mukana oleville mahdolliset.

Vuoden 2002 tilanteen perusteella työstä työttömyysputkeen (tai työttömäksi) ja täydelle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden profiilit olivat melko samankaltaiset, vaikka ensin mainitun taustalla ovat työmarkkina- ja jälkimmäisen taustalla sairausperusteiset syyt. Kummankin reitin piiriin siirtyminen on tyypillistä yksinasuville miehille ja miehille, joiden puoliso ei ole työssä. Myös aikaisemmat työttömyyskokemukset, matala koulutustaso ja asuinpaikka harvaan asutulla seudulla lisäävät työttömyyden tai työkyvyttömyyden riskiä. Näitä ominaisuuksia voi olettaa olevan enemmän niiden ikääntyvien joukossa, joilla eläkkeelle siirtymisen taustalla on enemmän pakottavia kuin vapaaehtoiseen valintaan liittyviä syitä.

Tutkimus ei anna vastausta siihen, missä määrin eri eläkereitit korvaavat toisiaan. Työstä työttömyysputkeen (työttömäksi) ja täydelle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden profiilien samankaltaisuus saattaa kuitenkin viitata siihen, että työttömyysputki ja työkyvyttömyyseläke voivat olla vaihtoehtoja toisilleen.

Työkyvyttömyyseläkelajeista osatyökyvyttömyyseläke ja yksilöllinen varhaiseläke poikkesivat täydestä työkyvyttömyyseläkkeestä lähinnä siinä, että niille siirtymisen riski työn jatkumiseen verrattuna oli suurempi perheellisillä kuin yksin asuvilla työllisillä. Täydessä työkyvyttömyyseläkkeessä tilanne oli päinvastainen.

Osa-aikaeläke oli suosittu perheellisten, etenkin naisten keskuudessa ja varhennettu vanhuuseläke niiden perheellisten joukossa, joiden puoliso ei ollut työssä. Korkeasti koulutetut ja hyvätuloiset siirtyvät lisäksi muita väestöryhmiä herkemmin varhennetulle vanhuuseläkkeelle. Hyvä- ja keskituloisten joukossa osa-aikaeläke oli pienituloisia suosittu. Tämän kaltaisia piirteitä voi olettaa olevan enemmän niiden ikääntyvien joukossa, joilla eläkkeelle siirtymisen taustalla on enemmän vapaaehtoisia kuin pakottavia syitä.

Myös yrityskohtaisilla tekijöillä on merkitystä eläkkeelle siirtymiseen ja eläkereitin valintaan. Odotetusti työvoiman kysyntään liittyvät tekijät kuten erot toimialojen välillä näkyivät ensisijaisesti työttömyysputken käyttönä. Työttömäksi tuloon liittyi myös se, että suurissa ja keskisuurissa yrityksissä irtisanomiset olivat pieniä yrityksiä enemmän keskittyneet työttömyysputki-ikään. Ennen työttömyysputki-ikää työntekijän riski joutua työttömäksi suuresta yrityksestä oli matalampi mutta putki-ikässä korkeampi kuin pienestä yrityksestä.

Yrityskoko näkyi myös muiden eläkereittien käytössä, sillä siirtyminen osa-aikaeläkkeelle, osatyökyvyttömyyseläkkeelle tai varhennetulle vanhuuseläkkeelle oli suurissa yrityksissä työskentelevillä yleisempää kuin pienissä työskentelevillä. Suurissa yrityksissä mahdollisuudet erilaisiin työaika- ja eläkejärjestelyihin saattavat olla pieniä yrityksiä paremmat.

Työn päättymisen vaihtoehto on työn jatkuminen. Yrittäjät olivat tässä suhteessa oma ryhmänsä, sillä työn päättymisen riski oli heillä palkansaajia matalampi. Työelämässä keskimääräistä pitempään jatkoivat myös hyvin toimeentulevat ja korkeasti koulutetut. Varhennetun vanhuuseläkkeen piiriin he siirtyivät tosin muita työllisiä useammin. Perhetaustan osalta työssä jatkoivat pisimpään perheelliset ja etenkin ne, joiden puoliso oli vielä työelämässä.

Työttömät ja muut työelämän ulkopuolella olevat voivat käytännössä siirtyä ainoastaan työttömyys- tai työkyvyttömyyseläkkeelle. Valtaosa työttömistä siirtyy 60 vuoden iässä työttömyyseläkkeelle. Työkyvyttömyyseläkkeen osalta, kun vaihtoehtona on työttömyyden jatkuminen, erottui työttömien työkyvyttömyysriskin nousu 60–64 vuoden iässä. Tässä iässä valtaosa työttömistä on jo siirtynyt työttömyyseläkkeelle ja siksi 60–64-vuotiaiden työkyvyttömyysriski voi olla 55–59-vuotiaita korkeampi. Merkillepantavaa oli myös pitkäaikais-työttömien korkea työkyvyttömyysriski.

Vuonna 1997 varhaiseläkkeelle siirtyneiden profiilit olivat melko samankaltaiset kuin vuonna 2002. Poikkeuksen tekee osa-aikaeläke, jonka käyttö oli vuonna 1997 selvästi eriytyneempää. Tuolloin osa-aikaeläkkeelle kokoaikaisen työskentelyn sijaan siirtyivät etenkin hyvätuloiset, hyvin koulutetut Uudellamaalla asuvat perheelliset naiset muualta kuin teollisuuden toimialalta. Viisi vuotta myöhemmin eläkkeen suosio oli eri väestöryhmissä selvästi tasaisempaa.

Milloin ja miten eläkkeelle eläkeuudistuksen jälkeen?

Vuoden 2005 eläkeuudistuksessa eläkkeelle pääsyn ehdot muuttuivat monelta osin. Yksilöllinen varhaiseläke poistui siten, että yksilöllisen varhaiseläkkeen kaltaisia kriteerejä käytetään arvioitaessa 60 vuotta täyttäneiden työkyvyttömyyseläkeoikeutta. Työttömyysputken alaikäraja nousi 57 vuoteen ja työttömyyseläke lopetettiin. Nykyään putki jatkuu lisäpäivien piirissä vanhuuseläkkeelle saakka. Varhennettu vanhuuseläke muuttui niin, että vanhuuseläkkeen voi ottaa varhennettuna 62 vuoden iässä. Osa-aikaeläkkeen ikäraja palautui 56 vuodesta 58 vuoteen vuonna 2003.

Merkittävä uudistuksessa oli kuitenkin se, että eläkkeelle voi siirtyä oman valinnan mukaan 63–68 vuoden iässä. Tämä laajensi varhaiseen eläkkeelle siirtymiseen perinteisesti liitetty kysymykset vanhuuseläkepuolelle ja entistä vanhempiin ikäluokkiin. Kyse on ensinnäkin siitä, moniko jaksaa tai saa jatkaa työelämässä 63 ikävuoteen saakka ja toiseksi siitä, moniko tämän jälkeen haluaa vielä jatkaa työntekoa yli 63 ikävuoden.

Uudistuksen vaikutusten selvittäminen on mahdollista tämän vuosikymmen lopusta alkaen, jolloin tietoa vuoden 2005 jälkeisestä ajasta alkaa olla jo riittävästi. On ilmeistä, että 60 vuotta täyttäneen väestön työmarkkinakäyttäytyminen tulee olemaan erityisen mielenkiinnon kohteena. Viime vuosikymmenen kokemukset eri varhaiseläkereittien käytöstä antavat tähän hyvän vertailupohjan.

Lisätietoja:

Juha Rantala
Sähköposti: juha.rantala@etk.fi
Puhelin: 010 751 2251

Aineistotilaukset:

aineistotilaukset@etk.fi
ISSN 1236-3049
ISBN 978-951-691-099-7 (PDF)
ISBN 978-951-691-098-0 (sid.)

Eläketurvakeskus
00065 ELÄKETURVAKESKUS
Puhelin 010 7511
Faksi (09) 148 1172

Pensionsskyddscentralen
00065 PENSIONSSKYDDSCENTRALEN
Tfn 010 7511
Fax (09) 148 1172

Finnish Centre for Pensions
FI-00065 ELÄKETURVAKESKUS, FINLAND
Tel. +358 10 7511
Fax +358 9 148 1172

www.etk.fi
> Julkaisut